

نقش المان‌های موقت در تقویت هویت مذهبی (نمونه موردی: شهر مشهد)

قاسم رمضانی^۱، عبدالرضا نورانی مقدم^۲

^۱دانشجوی دکتری علوم سیاسی مسائل ایران

^۲کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی شهری

چکیده

المان‌ها یا نمادها از لحاظ کارکردی گونه‌ای از تجهیزات شهری هستند که در خارج از فضای بسته قرار می‌گیرند و وسایلی ثابت، کاربردی و تزئینی هستند که با اجازه یا اطلاع مقامات دولتی توسط ارگان خاصی مانند شهرداری به طور دائم یا فصلی در فضاهای عمومی شهر نصب می‌شوند و هرکدام از آنها موضوع خاصی را بیان می‌کنند. بر اساس این تعریف باید گفت که المان یا نماد دارای یک نظام هندسی و تعادلی پایدار و زیباست. به گونه‌ای که پس از هر المان در سطح شهر به صورت سمبولیک مشخصه‌ای برای شناخت شهر در منطقه‌ای مورد نظر می‌گردد و در واقع جزء شاخصه‌های شهری می‌شود. به طوری که ذهن به صورت ناخودآگاه به دنبال شاخصه‌ها و ویژگی‌های خاص، منطقه المان مورد نظر را در خود تصویرسازی خواهد کرد. این خصوصیت به ویژه برای توریست‌ها و کسانی که کمتر به منطقه‌ای خاص رفت و آمد می‌کنند اهمیت دارد. این آثار بیانگر جهان بینی و بنیان‌های اعتقادی و فرهنگی جامعه هستند. بر این اساس و با توجه به بافت اجتماعی- کالبدی کشور ما، المان‌های شهری، نقشی غیرقابل انکار در تبیین هویت ایرانی- اسلامی ما دارند. هدف اصلی از این پژوهش تأثیر المان‌های موقت در تقویت هویت شهر مشهد می‌باشد. روش انجام این پژوهش، توصیفی- تحلیلی و پیمایشی است. حجم جامعه نمونه پژوهش حاضر، ۳۸۵ نفر از ساکنان شهر مشهد می‌باشند که پرسشنامه‌ای محقق ساخته بین آنان توزیع گردیده است اطلاعات به دست آمده با استفاده از نرم افزار Spss و تحلیل‌هایی مانند آزمون خی دو انجام شده است. نتایج به دست آمده حاکی از آن است که از نظر پاسخگویان المان‌های موقت شهر مشهد در بازگو نمودن هویت تاریخی این شهر مؤثر بوده است همچنین این المان‌های موقت در تداعی خاطرات گذشته شهر مشهد موفق عمل نموده‌اند. اما از نظر پاسخگویان در رابطه با طراحی المان‌های موقت شهری نوآوری‌های لازم صورت نگرفته است.

واژه‌های کلیدی: المان، موقت، هویت، مشهد

۱- مقدمه

از جمله عناصر مهم هویت بخش شهرها نمادها یا المان‌ها هستند که به صورت شناسنامه‌ای گویا از گذشته و حال شهر، نقش اصلی را در معرفی شهر به مخاطب ایفا می‌کنند. المان‌های شهری به عنوان یک عنصر خاص، به صورت نماد شاخص فضای شهری، عمل می‌کنند. این المان‌ها در راستای سبکها، روشها، باورها و اعتقادات یک اجتماع شکل می‌گیرند و می‌توانند به معرفی یک منطقه خاص به لحاظ تاریخی، جغرافیایی، فرهنگی و... بپردازند، که در برقراری ارتباط مؤثر شهروندان و کسانی که به محل رفت و آمد دارند نقش مهمی ایفا می‌کنند (مبهوت و همکاران، ۱۳۹۲: ۲). به عبارت دیگر می‌توان گفت که نمادها و المان‌های شهری از جمله بناهای مهم در طراحی معماری و طراحی شهری محسوب می‌شوند، به نحوی که گاهی حتی از خود شهر مهمتر جلوه می‌نمایند. چرا که بیانگر هویت، شخصیت و عصاره شهر در یک ساختار روشن و نمایان هستند. بررسی و مطالعه در خصوص این نمادها نشان می‌دهد که بنیان این نوع بناها بر پایه مفاهیم، سنتها، فرهنگ، هویت و تاریخ شهر استوار شده است (هدفی، ۱۳۸۵: ۱۰). برج آزادی تهران، برج العربی دبی، برج ایفل پاریس، برج پیزای ایتالیا، برج‌های دوقلوی کوالالامپور و... چنان با شکوه و پرمحتوا ساخته شده‌اند که از حد شهرها فراتر رفته و جهانیان کشور خاص را با آن نماد و المان در ذهن خود تداعی می‌کنند. حتی در ایران برخی شهرها را با سمبل‌های خاصی می‌شناسند، مثلاً تبریز را با مقبره الشعرا، اصفهان را با سی و سه پل یا نقش جهان، مشهد را با بارگاه ملکوتی امام رضا، شیراز را با حافظیه، همدان را با مقبره بابا طاهر عریان و... که در این میان نمادهای تاریخی و فرهنگی ارزش بالایی در معرفی شهر دارند. شاید با ایجاد نقطه عطفی در طرز تفکر انسان‌ها، بار دیگر انسان خصوصیت نمادگرایی خود را باز یابد و شهرها در این راه نقش اساسی خود را دوباره داشته باشند. برای تحقق چنین هدفی باید نمادهای گذشته را شناخت و در حفظ و اعتلای آنها کوشید و علاوه بر آن از عواملی مانند اعتقادات، باورها، طبیعت و هنر بهره گرفت تا نمادهای ارزشمند و معناداری را در شهرها پدید آورد (بحرینی، ۱۳۸۶: ۲۳۰). اصولاً در طراحی المان‌های موجود در سطح شهر باید چهار عامل تاریخ، فعالیت، تراکم و قومیت را در نظر گرفت، زیرا بیننده در عین حال که از نوع المان‌ها موجود به وجد می‌آید احساس کند نوعی همبستگی بین این المان‌ها وجود دارد زیرا همبستگی موجب آرامش می‌شود و با افزایش آرامش شهروندان می‌توانند هویت شهری خود را پیدا کنند (تامی، ۱۳۷۱: ۱۱۸). در واقع با ایجاد هویت در شهروندان است که می‌توان از طراحی مبلمان و المانهای شهری رمزگشایی کرد و آنها را برای درک و خوانایی بهتر و بیشتر قابل پذیرش نمود. از سوی دیگر همین خاطرات جمعی و فردی ناشی از هویتی، که در طراحی مناسب المان‌ها و مبلمان شهری ایجاد می‌شود به نسل‌های بعد منتقل شده و در واقع کمک شایانی به حفظ هویت شهروندان، که خود نقش بسزایی در حفظ هویت شهری ما دارند می‌کند (زاهدی یگانه و قدرجانی، ۱۳۸۹: ۴-۶). به عبارتی هدف از نصب المان‌های موجود شهری این است که پیام مفیدی را منتقل کند و از منظر چشم، ذهن را جلب نماید و در نتیجه نظم لازم را برای دیدن آن سوی سطوح جنبه‌های قابل رویت به ذهن منتقل کند و در شناخت ارزش‌های لازم برای یک زندگی کامل و لذت بردن از آن، هدایت و راهنمایی‌اش سازد. در اینجا لازم است پیشینه مطالعاتی موضوع تحقیق مورد بررسی قرار گیرد. درویشی در سال ۱۳۹۳، در مقاله‌ای با عنوان "چالش‌های مبلمان شهری در شهر اردبیل" به این نتیجه رسید که ضرورت توسعه مبلمان شهری برای نشاط و زیباسازی به ویژه در شرایط اقلیمی مانند شهر اردبیل یک اصل است و آراستگی شهر می‌تواند بسیاری از دغدغه‌های روحی و جسمی زندگی شهری را تعدیل کرده و زمینه فعالیت پویایی شهر را فراهم نماید و در نهایت برای رسیدن به یکپارچگی در بحث مبلمان شهری یادآور شد که در شهر اردبیل باید اولویتهایی رعایت شود. زنگی‌آبادی و تبریزی در سال ۱۳۸۳ مقاله‌ای تحت عنوان "تحلیل فضایی مبلمان شهری محدوده گردشگری بخش مرکزی اصفهان" به بررسی تراکم و مطابقت مبلمان شهری با نیاز شهروندان در محدوده مورد نظر پرداخته‌اند و به این نتیجه رسیده‌اند که هم تراکم مبلمان نامتعادل است و هم مبلمان با نیاز شهروندان مطابقت ندارد. مشیری و همکاران در سال ۱۳۹۳، در مقاله‌ای با عنوان "مقایسه تطبیقی منظر بافت‌های شهر براساس شاخص‌های مبلمان شهری" در شهر بهشهر با توجه به نقش و اهمیت مبلمان در زیباسازی سیما و منظر شهری پیشنهادات و راهکارهایی اجرایی جهت بهینه‌سازی وضع موجود عناصر مبلمان از نظر بازده عملکردی و افزایش کیفیت محیطی دادند. اسلامی‌راد و قاسمی در سال ۱۳۹۰، در مقاله‌ای با عنوان "نقش و مبلمان شهری در

ساماندهی و زیباسازی فضاهای گردشگری شهری" به این نتیجه رسیدند که طی چند سال اخیر برای نخستین بار در ایران در مورد اجزای مبلمان شهری ضوابطی تعیین شده که هدف آن نظم بخشی به مدیریت و نصب برخی از موارد مبلمان شهری و زیباسازی بوده است. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که با وجود قوانین و ضوابط مبلمان شهری، متاسفانه این معیارها و ضوابط در ساماندهی و زیباسازی فضاهای گردشگری شهری کمتر مورد توجه و اجرای مسئولین شهرهای توریستی و تفریحی قرار گرفته است. خدابخشی در سال ۱۳۸۲، در مقاله‌ای تحت عنوان "نگاهی به مبلمان شهری و فضاهای شهری در کشورهای دیگر" به بررسی نحوه پراکندگی مبلمان شهری در برخی کشورهای پیشرفته پرداخته و به این نتیجه رسیده است که در کشورهای پیشرفته به مبلمان شهری در تمام زمینه‌ها توجه می‌کنند و حتی این مبلمان با توجه به نیاز شهروندان طراحی می‌شود. در این میان شهر مشهد به عنوان یکی از مهمترین قطب‌های زیارتی و گردشگری ایران و جهان اهمیت خاصی دارد و سالانه میلیون‌ها زائر و گردشگر به مشهد سفر می‌کنند همین حجم بالای زائر و گردشگر در ایام مختلف سال مشهد را به یک ویتترین بزرگ تبدیل کرده است. که به ویژه در نوروز شکلی خاص‌تر به خود می‌گیرد و از طرفی چون بخش زیادی از این زائران و گردشگران مسلمان خارجی هستند از این رو مشهد به عنوان ویتترین نظام و کشور مورد قضاوت گردشگران به ویژه گردشگران خارجی قرار می‌گیرد (شادکام، ۱۳۹۱). بر این اساس زیباسازی شهر مشهد در بهار و پرداختن به المان‌های موقت شهری از منظر جامعه‌شناختی به نوعی باعث ایجاد حس شور مشارکت در بین مردم می‌شود. نهادینه کردن این فعالیت‌ها در شهر مشهد، استمداد بیشتر مدیران فرهنگی شهر را می‌طلبد به هر حال مشارکت هنرمندان در آبادانی و زیبایی شهر می‌تواند به انجام این مهم کمک کند. المان‌های موقت شهری در صورتی که درست طراحی و اجرا شوند، افراد را به گونه‌ای جذب خود می‌نمایند و ذهن‌شان را درگیر خود می‌کنند که تا مدت‌ها در آن منطقه از شهر به صورت نمادین مشخصه‌ای برای شناخت شهر در منطقه مورد نظر می‌گردد. به گونه‌ای که ذهن با برده شدن نام آن منطقه یا شهر، ناخودآگاه به دنبال شاخصه‌ها و ویژگی‌های خاص آن منطقه می‌گردد و المان مورد نظر را در خود تصویرسازی خواهد کرد (طیبیان، ۱۳۷۷: ۲۵). بنابراین با توجه به مطالبی که در بالا ذکر گردید تمرکز این تحقیق ارزیابی نقش المان‌های موقت در تقویت هویت فرهنگی و مذهبی شهر مشهد می‌باشد.

۲- روش تحقیق

روش تحقیق در این پژوهش توصیفی-تحلیلی و پیمایشی بوده است. جمع آوری اطلاعات از منابع کتابخانه‌ای و جمع آوری نظرات مردم از طریق پرسشنامه (محقق ساخته) می‌باشد. جامعه‌آماری در این پژوهش بنابر آمار سال ۱۳۹۰ جمعیت ۲۷۶۶۲۵۸ نفر می‌باشد که با استفاده از روش نمونه‌گیری تصادفی صورت گرفته است. در بررسی روایی ابزار سنجش از مشاوره و نظرخواهی متخصصان امر استفاده گردید. برای محاسبه حجم نمونه از فرمول کوکران استفاده شده است، با ضریب اطمینان ۹۵ درصد، حجم نمونه برای پرسشگری از این جامعه ۳۸۵ نفر محاسبه شده است. در نهایت اطلاعات به دست آمده از پرسشنامه با استفاده از نرم افزار Spss و پس از بررسی نرمال بودن داده‌ها با تست‌های آمار توصیفی مانند میانگین، انحراف معیار و درصدهای فراوانی و همچنین تست‌های آمار استنباطی نظیر خی دو جهت سنجش مطلوبیت المان‌های موقت شهری استفاده شده است.

۳- مبانی نظری تحقیق

۳-۱- مفهوم المانهای شهری و تاریخچه آن

المان یا نماد شهری ترکیبی است پیکره‌وار که در ساخت آن از ویژگیهای درونی اشکال هندسی، صفحات قائم یا منحنی، اجزاء سازه‌ای، کابل‌ها، بوت‌ها و ندیم‌ها و به طور کلی هر آنچه می‌تواند جنبه تزئینی و ساختمانی داشته باشد به صورت یک کلیت یکپارچه و تلفیقی از موارد فوق استفاده می‌شود المان می‌گویند (میهوت و همکاران، ۱۳۹۲: ۵). "فضاهای شهری بخشهایی از بافت شهری است که عموم مردم به آن دسترسی فیزیکی و بصری دارند و بستری است برای فعالیتهای انسان و برقراری تعاملات

اجتماعی، به عنوان مثال خیابانها، میادین و سایر مسیرهایی که دیگران حق عبور از آنها را دارند، از جمله فضاهای شهری محسوب می‌شود" (داوری نژاد و همکاران، ۱۳۹۱: ۱۱۳). مبلمان شهری به معنای مجموعه وسیعی از وسایل، اشیاء، دستگاه‌ها، نمادها و عناصری گفته می‌شود که چون در شهر و خیابان و در کل فضای باز نصب شده‌اند و استفاده عمومی دارند به این اصطلاح معروف شده‌اند (مرتضایی، ۱۳۷۶: ۲۰). انقلاب صنعتی به همراه پیامدهایش در کشورهای توسعه‌یافته به ویژه انگلستان موج جدیدی از شهرنشینی را در تمام این کشورها پدید آورد. ورود این دستاوردهای صنعتی به علت نیروی کار ارزان و مواد اولیه به کشورهای جهان سوم، باعث هجوم مهاجران و روستاییان از تمام نقاط مختلف به شهرها و مراکز صنعتی بزرگ گردید. افزایش تولید ماشینی، اختراع ماشین بخار، توسعه کشاورزی، رشد کارخانه‌ها و... پیامدهای پرشتاب این تحول بودند. در گذر از این برهه تاریخی هر عنصری تأثیری را به خود پذیرفت. در قرن نوزدهم در فرانسه به ویژه هنگام فرمانروایی ناپلئون سوم پارک عمومی در محیط شهری قرار گرفت. انواع تسهیلات و تجهیزات شهری در این تفرجگاه برای عموم در نظر گرفته شده بود و استفاده از گیاهان در فضاهای شهری که نتیجه مستقیم بازسازی شهری بود در نیمه دوم قرن نوزدهم افزایش یافت (مرتضایی، ۱۳۷۶: ۱۹). احداث اصولی بناها نشان بارزی از توجه به کیفیت زندگی شهری شد، سیستم روشنایی نیز به طور محسوسی بهبود یافت. از سال ۱۸۵۰ میلادی منظره شهری به وسیله تجهیزات جدیدی غنی‌تر شد از جمله آنها ستون‌های موریس بودند که آگهی‌های تئاتر و کنسرت و... روی آنها قرار می‌گرفت (افشار نادری و نصیر اسلامی، ۱۳۷۵: ۴۵). در نخستین سال‌های قرن بیستم مدرنیسم موجب تغییر چهره خیابان‌ها، فضاها و عناصر تشکیل دهنده آنها شد. برای مثال شهرها در مقابل تجاوز وسایل نقلیه برای حفاظت پیاده‌ها از سیستم‌های حفاظتی مانند میله‌های فلزی و نرده‌های یکپارچه کمک گرفتند. شهر امروزی می‌خواست، خود را مظهر نوعی نظم و منطق معرفی کند (قنبری، ۱۳۸۹: ۲۶). اما در تاریخ نگاری ایران تاریخچه مدون و جداگانه‌ای از انواع مبلمان شهری و سیر تکاملی آن به چشم نمی‌خورد و سوابق موجود به صورت پراکنده از میان مدارک تاریخی کشور به دست آمده است. از آنجا که قدمت تمدن‌های باستانی در ایران بسیار بیشتر از اکثر نقاط دنیا- به ویژه تمدن‌های اروپایی که امروزه در زمینه مبلمان شهری و به خصوص المان‌های شهری پیشرو هستند- می‌باشد، تظاهر حالات ابتدایی بعضی از عناصر و مبلمان شهری را می‌توان به آنها نسبت داد. به عنوان مثال چند هزار سال قبل در زمان دولت ماد، سنگ‌نیشته‌هایی در میدان مرکزی شهر هگمتانه نصب می‌شد تا قوانین و دستورات شهری مورد نظر دولت را به اطلاع عموم مردم برساند. همچنین وجود انواع تندیس‌های سنگی از پادشاهان و نمادهای دین زرتشتی، نشستگاه‌ها، لوح‌های سنگی، گلجای‌ها و انواع آبنماها در زمان حکومت هخامنشی در ایران، نمایانگر قدمت طولانی مبلمان شهری در ایران است. براساس شواهد تاریخی، به کارگیری آب به صورت جهنده (فواره) و استفاده از انواع طرحها در این زمینه نخستین بار در ایران باستان به اجرا درآمده و سپس به سایر کشورها راه یافته است. در دوران بعد از اسلام نیز هر زمان که حکومت مقتدری بر سرکار بوده تجلی اقتدار آن در شکوه شهرها به نمایش درآمده است. به عنوان مثال در معماری اسلامی دوران صفویه همواره خانه‌های ایرانی دارای الگوی سکوی خصوصی در کوچه و خیابان بودند (الکساندر، ۱۳۸۱: ۴۲۵). بعضی از این عناصر هم ریشه در باورهای مذهبی مردم داشته است. مانند سقاخانه‌ها (آبخوری امروزی)، که در تمام نقاط شهر دیده می‌شدند. متأسفانه بعد از انقراض حکومت صفویان دولت مرکزی قدرتمندی بر ایران حکومت نکرد و کشور از این زمان به بعد، به خصوص در زمان قاجاریه که همزمان با اوج پیشرفت صنعتی در اروپا بود، دچار آشفتگی و نابسامانی فراوان و رکود شدید در زمینه‌های مختلف همچون مسائل و عناصر شهری گردید، به طوری که فرصتی برای تعبیه عناصر و مبلمان شهری فراهم نشد. کشف و اختراع بعضی از عناصر مانند برق و تلفن در خارج از مرزهای ایران، ضعف اقتصادی و درگیریهای سیاسی و داخلی، انقلاب اسلامی و جنگ تحمیلی در سالهای بعد نیز مزید بر علت شدند تا کشور با وجود داشتن سابقه درخشان و مثال زدنی در طراحی و برنامه‌ریزی شهری و عناصر آن به دلیل موارد مذکور، از قافله عقب مانده و تا به امروز به استثنای حرکت‌های پراکنده در بعضی از شهرهای کشور، در زمینه برنامه‌ریزی شهری و تجهیزات آن از جمله مبلمان شهری و به خصوص المان شهری دنباله‌روی کشورهای پیشرفته باشد (زنگی آبادی و تبریزی، ۱۳۸۶: ۴۸-۴۷).

۴- جایگاه عناصر طبیعی در اعتقادات و هویت شهرهای ایرانی

در ایران داستان‌های اسطوره‌ای و آیین‌ها از طبیعت الهام گرفته‌اند. ایرانیان به نیروهای ماورایی اعتقاد داشته و تلاش می‌کردند تا آنها را به صورت فیزیکی روی زمین به نمایش بگذارند. نمادها و سمبل‌های طبیعی موجود در شهرهای ایران نشان دهنده نفوذ طبیعت در زندگی ایرانیان است (قوام‌پور، ۱۳۸۹: ۲). ایرانیان آب، باد، خاک و آتش را به وجود آورندگان عالم و گردآورندگان نظام هستی می‌دانستند و همواره آنها را گرامی می‌داشتند. این عناصر چهارگانه در تفکر جهان باستان خدایانی داشتند و به صورت نمادین جای استواری یافتند. در طول تاریخ پیکار این عوامل آفرینش متوالی و تغییرات طبیعت را موجب می‌شده و روایات داستانی بسیاری را ایجاد می‌کردند. در آسیا یکی از قدیمی‌ترین و کهن‌ترین عقاید دینی پرستش درخت، کوه و رودخانه بود و پیروان این عقاید کوه‌های مقدس را جایگاه خدایانی می‌دانستند که صاعقه‌ها و در نتیجه آن باران را ایجاد می‌کردند. بنابراین کوه از گذشته‌های دور نزد ایرانیان مهم بوده و آن را نخستین آفرینندگان و سرچشمه آب زندگی می‌دانستند. از این رو پرستشگاه‌ها و کاخ‌های خود را در کنار دامنه کوه بنا می‌کردند درخت که نیروی آب‌های بارورکننده و بیکران را کنترل می‌کند به صورت ستون تیر چوبی در پرستشگاه‌ها ظاهر می‌شود (کعبی‌پور، ۱۳۸۴: ۴۵). در ادیان آسیای غربی هر جا که کوه مقدسی وجود داشت باغ مقدسی هم چون معبد می‌ساختند که در آن درختان مظهر خدایان بودند. بعدها این اماکن مقدس که خانه ایزدان به شمار می‌رفتند مفهوم مقدسشان به نوعی دگرگون شد. در ایران این نوع باغ‌ها به شکل شکارگاه‌های شاهان ساسانی در آمدند. اعتماد به عناصر طبیعی در مذاهب ایرانیان هم جلوه‌گر است. پیروان دین مزدکی به سه عنصر آب، آتش و خاک احترام می‌گذاشتند و معتقد بودند آنها باید پاکیزه باقی بمانند و در دین زرتشت نیز قطع درختان گناهی نابخشودنی بوده است (قوام‌پور، ۱۳۸۹: ۴-۵).

۵- تأثیر نمادها و المان‌ها بر شکل شهرهای ایرانی

در تمام مطالعاتی که در مورد شهرهای ایران تاکنون انجام شده است، دوره‌های شهرسازی در ایران را به سه دوره پیش از اسلام، پس از اسلام و دوران معاصر تقسیم‌بندی کرده‌اند. شهرهای پیش از اسلام بیشتر بر روی صفاها و در مکانهایی مقدس شکل گرفته‌اند. عده‌ای این امر را به دلایل اقلیمی و امنیتی و گروهی نیز اعتقاد به مقدس بودن کوهها را دلیل این امر دانسته‌اند (منصوری، ۱۳۸۶: ۹۰). اعتقادات مقدس در این دوره عناصر طبیعی را در بالاترین جایگاه و سلسله مراتب شهر قرار می‌دهد (قوام‌پور، ۱۳۸۹: ۶). جدایی مکان مقدس از مکانهای زندگی شهروندان شرط اصلی در سازمان فضایی شهرهای این دوره بوده است (حبیبی، ۱۳۷۶: ۹۸). در دوران اسلامی حصارهای شهری فرو می‌شکند و همه طبقات داخل حصار قرار می‌گیرند، مجموعه‌های نیمه مستقل جدیدی به وجود می‌آید و عناصر جدیدی در ساختار فضایی شهر شکل می‌گیرد. مسجد جامع، بازار، میدان و محلات مسکونی جزء ارکان شهر می‌شوند، مساجد به عنوان قلب شهر از وجود عوامل طبیعی بهره مند می‌گردند. نکته‌ای که در مورد شهرهای این دوره می‌توان گفت کمبود فضاهای باز جمعی در ساختار شهر است. در واقع حیاط فضاهای عمومی چون مسجد و زیارتگاهها به عنوان فضای جمعی شهر عمل می‌کند (منصوری، ۱۳۸۶: ۶۸).

در دوران معاصر با حضور مدرنیسم و تأثیرات آن بر شکل شهرهای ایرانی و پیشرفت سیاست‌های شهری به سمت ایجاد شهرهای زیبا عناصر طبیعی هم تنها به عنوان عناصر زیبایی دهنده محیط در فضاهای باز شهرهای ایرانی حضور یافتند و پارکهای مدرن جای باغها را در شهرها گرفتند و با تقلید از نمونه‌های غربی، فضاهای سبز و بی مقیاس بدون توجه به زمینه‌های فرهنگی و ساختار شهر پیشین حضور خود را بر شهر تحمیل کردند. در این دوران عناصر طبیعی جایگاهی در ساخت شهر ندارند و تنها به صورت عناصر الحاقی نگریسته می‌شوند و به ندرت در ایجاد هویت فضاهای باز شهری نقش مهمی به عهده دارند. بنابراین می‌توان گفت که باورهای مقدس با حضور عوامل و عناصر طبیعی در شهرهای ایران نمود فیزیکی یافته‌اند. نمادهای طبیعی در شهرهای ایرانی جزء ساخت شهر محسوب شده و به لحاظ سابقه تاریخی از عناصر منظر شهرهای ایران به حساب می‌آیند. این امر توجه به استفاده از آنها را به عنوان عناصر شکل دهنده منظر شهر تأکید می‌کند. این عناصر با ایجاد

تصاویر آشنا و اتصال به تاریخ و حافظه تاریخی ساکنان شهرهای ایرانی می‌توانند در هویت بخشی به شهر، نقشی اساسی را به عهده گیرند (قوام‌پور، ۱۳۸۹: ۸-۷).

۶- ارزیابی عوامل مؤثر در سنجش نقش المان‌های شهری با تاکید بر بعد مذهبی

اعتقادات و باورهای دینی از دیرباز تأثیر خود را بر شکل‌گیری شهرها گذاشته‌اند تا حدی که مامفورد^۱ یکی از علل اصلی شکل‌گیری شهرها را مسائل معنوی می‌داند (مامفورد، ۱۹۶۱: ۸۷). در واقع در اکثر متونی که به بحث در مورد عوامل ایجاد شهرها پرداخته‌اند شهر را محل برگزاری آیین‌ها و مراسم‌های گروهی خاص دانسته‌اند. نمادها، اندیشه‌ها و باورهای مقدس آن هنگام که در ساختار شهر نمودی کالبدی یافته‌اند، جزء عناصر منظر شهر محسوب شده و از طریق اتصال به تاریخ و فراهم آوردن امکان تجربه مشترک، شهرهای هویت‌مندی را شکل داده‌اند. به عنوان مثال مونومان‌ها و مجسمه‌های اسطوره‌ای در ساختار رم قدیم و قرارگیری آنها در مراکز عطف شهر از یک طرف ساختار شهر را خوانا کرده و از طرف دیگر به دلیل ارتباط با تفکر و اعتقادات ساکنین در هویت بخشیدن به شهر نقشی اساسی به عهده دارند. در واقع این هویت است که از طراحی مبلمان و المان‌های شهری رمزگشایی می‌کند و آنها را برای درک و خوانایی بهتر قابل پذیرش می‌نماید. بیان این مطلب خالی از لطف نیست که بدانیم همین خاطرات جمعی و فردی ناشی از هویتی، که در طراحی مناسب المان‌ها و مبلمان شهری ایجاد می‌شود به نسل‌های بعد منتقل شده و در واقع کمک شایانی به حفظ هویت شهروندان، که خود نقش بسزایی در حفظ هویت شهری ما نیز دارد، می‌کند. همخوانی طراحی مبلمان شهری و المان‌ها با هویت شهروندان و محیط‌های شهری از اهمیت خاصی برخوردار است، چرا که همین همخوانی‌هاست که ارتباط بین طرح و محیط را برقرار می‌سازد و همین باعث سیما و منظر شهری مطلوبی از دید ناظر می‌شود. به گفته حسن فتحی (معمار مصری): بدبختانه، چشم آدمی مانند گوشش حساس نیست؛ وقتی صدای ناهنجاری می‌شنویم، ناخودآگاه از جا می‌پریم ولی هنگامی که چشمانمان تناسبی ناهنجار و ناهماهنگ با محیط، را می‌بیند، یکه نمی‌خورد مثلاً دردمان نمی‌آید. کاش چشمانمان هم مثل گوش‌هایمان حساس بود، پس در طراحی مبلمان شهری باید به عاملی مهم چون خوانایی و سازگاری با محیط نیز توجه زیادی کرد چرا که خوانایی در طراحی مبلمان و المان‌های شهری احساس امنیت شهروندان را بالا می‌برد و حالت ابهام را از آنها دور می‌سازد و به شناخت بهتر محیط و تصویر ذهنی از آن کمک بسزایی می‌کند و توجه به این عوامل، منظر شهری را نیز تحت تأثیر خود قرار می‌دهد (زندیه، ۱۳۸۴: ۱۲۵). تجربه هم نشان داده که امروزه کاربرد عناصر شهری با رویکرد معنوی می‌تواند اثر مثبتی بر روی شهروندان و استفاده‌کنندگان از محیط‌های شهری داشته باشد زیرا بر اساس پژوهش‌های انجام شده در این زمینه عموم مردم خواستار چند منظوره بودن تجهیزات شهری و زیباسازی هر چه بیشتر آن هستند. به همین دلیل برخی از المان‌ها، نمادها با رویکردی معنوی در سطح شهرها به صورت یک سمبل یا نماد و حجم شهری در آمده و جوابگوی توقعات زیبایی‌شناسانه مردم و نیازهای دنیای امروز است. البته مضاف بر هویت‌بخشی و زنده نگه داشتن فرهنگ، چهره ظاهری شهرها می‌تواند بر ذهنیت میهمانان و گردشگرانی که به شهرها وارد می‌شوند نیز تأثیر به‌سزایی داشته باشد. هر چند شهروندان شهرها از اهمیت بیشتری در این زمینه برخوردار هستند زیرا مخاطب اصلی المان‌های نصب شده در سطح شهر، شهروندان آن شهر می‌باشند. اما آنچه مسلم است این که ایجاد یک حس خوب و القای یک هدف و فرهنگ از طریق المان‌ها می‌تواند خود فرهنگ جدیدی را متناسب با نیاز جامعه ایجاد نماید که در ارتقاء معنوی، فرهنگی و اجتماعی شهروندان مؤثر است (ایرانمنش، ۱۳۸۳: ۱۵).

¹ -Mamford

۷- یافته‌های تحقیق

۷-۱- یافته‌های توصیفی

با توجه به نتایج به دست آمده از پرسشنامه، در مجموع ۷۲.۷ درصد (۲۸۳ نفر)، از پاسخگویان مرد و ۲۷.۳ درصد (۱۰۲ نفر)، زن می‌باشند، ۵ درصد از پاسخگویان دارای سن کمتر از ۲۰ سال و ۴۱ درصد بین ۲۰-۴۰ سال می‌باشند. در مجموع، ۴.۹ درصد (۱۸ نفر)، از پاسخگویان بیسواد و ۴۱.۸ درصد (۱۵۳ نفر)، دارای مدرک دیپلم بوده‌اند. همچنین بر اساس این نتایج، ۲.۶ درصد از پاسخگویان بازنشسته و ۲۴.۲ درصد (۱۰۲ نفر) کارمند هستند. با توجه به نتایج به دست آمده از پرسشنامه، در مجموع ۳۷.۴ درصد از پاسخگویان دارای درآمد ماهیانه کمتر از ۷۰۰ هزار تومان، ۳۸.۷ درصد بین ۷۰۰ تا ۱ میلیون تومان، ۱۷.۴ درصد بین ۱ میلیون تا ۱/۵ میلیون تومان و ۶.۵ درصد نیز درآمدی بالاتر از ۱.۵ میلیون تومان در ماه داشته‌اند. در رابطه با محل سکونت پاسخگویان بیانگر آن است که ۷۵.۴ درصد از پاسخگویان ساکن شهر مشهد، ۱۷ درصد در شهرهای استان خراسان رضوی و ۷.۶ درصد هم ساکن در روستاهای استان خراسان هستند.

۷-۲- یافته‌های استنباطی

الف- وضعیت توزیع المان‌ها

نتایج به دست آمده حاکی از آن است که تعداد المان‌های مورد استفاده در سطح شهر به اندازه کافی نمی‌باشد. میانگین به دست آمده برای این‌گونه برابر با ۲/۵۸ می‌باشد. همچنین ۷۴.۱۸ درصد از پاسخگویان تعداد المان‌ها را کافی ندانسته و تنها ۲۵/۸۲ درصد از پاسخگویان تعداد این المان‌ها را مناسب ارزیابی کرده‌اند. در رابطه با توزیع عادلانه این المان‌ها در سطح شهر هم ارزیابی پاسخگویان از وضعیت موجود پایین‌تر از سطح متوسط می‌باشد.

جدول ۱: ارزیابی پاسخگویان از تعداد المان‌های موقت در شهر مشهد

درصد	فراوانی	
۲۵.۸۲	۹۵	بله
۷۴.۱۸	۲۹۰	خیر
۱۰۰.۰۰	۳۸۵	کل

جدول ۲: ارزیابی پاسخگویان از توزیع المان‌های موقت در شهر مشهد

میانگین	کل	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم	فراوانی	توزیع عادلانه
۲.۵۸	۳۸۵	۹	۵۰	۱۴۶	۱۰۳	۶۰		
	۱۰۰	۲.۴	۱۳.۶	۳۹.۷	۲۸.۰	۱۶.۳		درصد

ب- ارزیابی بعد مذهبی المان‌های موقت

نتایج به دست آمده از آزمون کای اسکور نشان می‌دهد که المان‌های موقت شهری به لحاظ بعد مذهبی نتوانسته است عملکرد مناسبی در بین پاسخگویان داشته باشد. در رابطه با ترویج فرهنگ شیعه باقیمانده حاصل از تعداد مشاهده شده با تعداد پیش بینی شده عمدتاً در قسمت کم و خیلی کم قرار گرفته است و بیانگر این موضوع می‌باشد که از دیدگاه پاسخگویان المان‌های موقت در ترویج فرهنگ شیعه عملکرد مناسبی نداشته‌اند. همچنین در بعد ترویج فرهنگ رضوی و بعد مذهبی هم وضعیت به همین منوال است چرا که نتایج آزمون کای اسکور عمدتاً در طیف کم و خیلی کم قرار گرفته است. اما در رابطه با همخوانی با هنر ایرانی - اسلامی نتایج حاصل از آزمون کای اسکور بیانگر این است که المان‌های مورد استفاده با هنرهای ایرانی - اسلامی همخوانی دارد. با توجه به این که تفاضل حاصل از مقدار مشاهده شده و مقدار پیش‌بینی شده عمدتاً در قسمت زیاد و خیلی

زیاد قرار گرفته است، می‌توان این‌گونه نتیجه‌گیری نمود که المان‌های مورد استفاده هم‌خوانی بیشتری با فرهنگ ایرانی دارند. نتایج آزمون کای اسکوتر را با توجه به این که مقدار ضریب خطا آن کمتر از ۰.۰۱ می‌باشد می‌توان با سطح اطمینان ۹۹ درصد پذیرفت.

جدول ۳: ارزیابی بعد مذهبی و ارزشی المان‌های موقت

کل	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم		
۳۸۵	۳۱	۷۳	۱۵۱	۹۹	۱۹	مقدار مشاهده شده	فرهنگ شیعه
	۷۴.۶	۷۴.۶	۷۴.۶	۷۴.۶	۷۴.۶	مقدار پیش بینی شده	
	-۴۳.۶	-۱.۶	۷۶.۴	۲۴.۴	-۵۵.۶	تفاضل	
۳۸۵	۴۲	۵۹	۱۵۶	۱۱۱	۵	مقدار مشاهده شده	فرهنگ رضوی
	۷۴.۶	۷۴.۶	۷۴.۶	۷۴.۶	۷۴.۶	مقدار پیش بینی شده	
	-۳۲.۶	-۱۵.۶	۸۱.۴	۳۶.۴	-۶۹.۶	تفاضل	
۳۸۵	۲۳	۷۵	۱۸۱	۸۱	۸	مقدار مشاهده شده	فرهنگ ایرانی
	۷۳.۶	۷۳.۶	۷۳.۶	۷۳.۶	۷۳.۶	مقدار پیش بینی شده	
	-۵۰.۶	۱.۴	۱۰۷.۴	۷.۴	-۶۵.۶	تفاضل	
۳۸۵	۲۴	۷۸	۱۵۰	۱۰۰	۱۵	مقدار مشاهده شده	بعد مذهبی
	۷۳.۴	۷۳.۴	۷۳.۴	۷۳.۴	۷۳.۴	مقدار پیش بینی شده	
	-۴۹.۴	۴.۶	۷۶.۶	۲۶.۶	-۵۸.۴	تفاضل	

جدول ۴: سطح معناداری آزمون کای اسکوتر بعد مذهبی و ارزشی المان‌های موقت

ارزش انسانی	فرهنگ ایرانی	فرهنگ رضوی	فرهنگ شیعه	مقدار خی دو
۱۶۹.۵۸۰e	۲۵۰.۷۵۰d	۱۸۹.۰۲۴a	۱۵۳.۱۸۰a	
۴	۴	۴	۴	درجه آزادی
۰	۰	۰	۰	سطح معناداری

۸- بحث و نتیجه‌گیری

نتایج به دست آمده از آزمون کای اسکوتر نشان می‌دهد که المان‌های موقت شهری به لحاظ بعد مذهبی نتوانسته است عملکرد مناسبی در بین پاسخگویان داشته باشد. در رابطه با ترویج فرهنگ شیعه باقیمانده حاصل از تعداد مشاهده شده با تعداد پیش بینی شده عمدتاً در قسمت کم و خیلی کم قرار گرفته است، بیانگر این موضوع می‌باشد که از دیدگاه پاسخگویان المان‌های موقت در ترویج فرهنگ شیعه عملکرد مناسبی نداشته‌اند. همچنین در بعد ترویج فرهنگ رضوی و بعد مذهبی هم وضعیت به همین منوال است چرا که نتایج آزمون کای اسکوتر عمدتاً در طیف کم و خیلی کم قرار گرفته است. اما در رابطه با همخوانی با هنر ایرانی - اسلامی نتایج حاصل از آزمون کای اسکوتر بیانگر این است که المان‌های مورد استفاده با هنرهای ایرانی - اسلامی هم‌خوانی دارد. با توجه به این که تفاضل حاصل از مقدار مشاهده شده و مقدار پیش‌بینی شده عمدتاً در قسمت زیاد و خیلی زیاد قرار گرفته است می‌توان این‌گونه نتیجه‌گیری نمود که المان‌های مورد استفاده هم‌خوانی بیشتری با فرهنگ ایرانی دارند. نتایج

آزمون کای اسکوتر را با توجه به این که مقدار ضریب خطا آن کمتر از ۰.۰۱ می باشد می توان با سطح اطمینان ۹۹ درصد پذیرفت.

منابع

۱. اسلامی راد، قربان و قاسمی، یاسر، (۱۳۹۰)، نقش و مبلمان شهری در ساماندهی و زیباسازی فضاهای گردشگری شهری، مجموعه مقالات همایش گردشگری و توسعه پایدار، دانشگاه آزاد اسلامی واحد همدان
۲. افشار نادری، کامران و نصیر اسلامی، رضا، (۱۳۷۵)، قانون طرح ضابطه، مجله آبادی، سال دوم، شماره ۲۰
۳. الکساندر، کریستوفر، (۱۳۸۱)، معماری و رمزجاودانگی، ترجمه مهرداد قیومی بیدهندی، انتشارات شهید بهشتی
۴. ایرانمنش، نسیم، (۱۳۸۳)، فضای شهری هنر انتزاعی درک عمومی، ماهنامه شهرداریها، سال پنجم، شماره ۵۹
۵. بحرینی، سید حسین، (۱۳۸۶)، فرایند طراحی شهری، انتشارات دانشگاه تهران
۶. نامی، غلامحسین، (۱۳۷۱)، مبانی هنرهای تجسمی، انتشارات توس، تهران.
۷. حبیبی، سید محسن، (۱۳۷۶)، استخوان بندی شهر تهران، معاونت فنی و عمرانی شهر تهران، سازمان مشاور فنی و مهندسی شهر تهران
۸. خدابخشی، شهره، (۱۳۸۲)، شهر، مبلمان شهری و شهروندان، ماهنامه ساخت و ساز
۹. داوری نژاد، مسعود و مبهوت، محمد رضا، (۱۳۹۱)، شناخت فضای شهری، انتشارات طحان، تهران
۱۰. درویشی، یوسف، (۱۳۹۳)، چالش های مبلمان شهری در شهر اردبیل، نهمین سمپوزیوم پیشرفت های علوم و تکنولوژی، مشهد، کمیسیون اول: همایش ملی معماری، شهرسازی و توسعه پایدار با محوریت خوانش هویت ایرانی- اسلامی در معماری و شهرسازی
۱۱. زاهدی یگانه، امیر و قدرجانی، راضیه، (۱۳۸۹)، مبلمان شهری از منظر و هویت شهر، مقاله ارائه شده در اولین همایش ملی علمی و کاربردی گرافیک محیطی و مبلمان شهری، مبارکه اصفهان
۱۲. زنده، مهدی، (۱۳۸۴)، هویت بخشی به سیما و کالبد شهر قزوین، (طرح تحقیقاتی)، شهرداری قزوین
۱۳. زنگی آبادی، علی وتبریزی، نازنین، (۱۳۸۳)، طراحی و برنامه ریزی مبلمان شهری، انتشارات شریعه توس
۱۴. زنگی آبادی، علی وتبریزی، نازنین، (۱۳۸۶)، تحلیل فضایی مبلمان شهری محدوده گردشگری بخش مرکزی اصفهان، مجله پژوهشی دانشگاه اصفهان، شماره ۲۲
۱۵. شادکام، حسین، (۱۳۹۱)، معاون فرهنگی شهرداری مشهد در مصاحبه با روزنامه شهرآرا
۱۶. طبیبیان، منوچهر، (۱۳۷۷)، منظر شهری، انتشارات دانشگاه تهران.
۱۷. قنبری، ابوالفضل، (۱۳۸۹)، استانداردهای مبلمان شهری، انتشارات مهر ایمان، تبریز
۱۸. قوام پور، انسیه، (۱۳۸۹)، جایگاه عناصر طبیعی در هویت شهرهای ایرانی، مقالات اولین هم اندیشی هنر و عناصر طبیعت، بررسی عناصر چهارگانه در دوران باستان ایران و نموده های عنصر آب در دوره هخامنشی، انتشارات فرهنگستان هنر، تهران
۱۹. کعبی پور، محبوبه، (۱۳۸۴)، مقالات اولین هم اندیشی هنر و عناصر طبیعت، بررسی عناصر چهارگانه در دوران باستان ایران و نموده های عنصر آب در دوره هخامنشی، انتشارات فرهنگستان هنر، تهران
۲۰. مبهوت، محمد رضا، منتظری، زهرا، طوسیان، حدیثه، (۱۳۹۲)، تأثیرگذاری المان های شهری بر هویت فضای شهری، فصلنامه معماری و شهرسازی و توسعه پایدار با محوریت از معماری بومی تا شهر پایدار، موسسه آموزش عالی خاوران، مشهد
۲۱. مرتضایی، رضا، (۱۳۷۶)، رهیافت هایی در طراحی مبلمان شهری یکپارچه، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده هنرهای زیبا، دانشگاه تهران

۲۲. مشیری، سید رحیم، رحمانی، بیژن و اسلامی راد، قربان، (۱۳۹۳)، مقایسه تطبیقی منظر بافت‌های شهر براساس شاخص‌های مبلمان شهری، نمونه موردی: شهر بهشهر، فصلنامه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری چشم انداز زاگرس، سال ششم، شماره ۱۹

۲۳. منصوری، سید امیر، (۱۳۸۶)، دو دوره سازمان فضایی در شهر ایرانی قبل و بعد از اسلام، فصلنامه باغ نظر، سال چهارم، شماره هفتم

۲۴. هدفی، فرزانه، (۱۳۸۵)، نماد و نماد شهری، پایگاه اطلاع رسانی معماری و شهرسازی ایران، آرونا

25. Mamford, Lewis, (1961), The city in history, Harcourt, brace & world inc, new York

The role of temporary elements in strengthening religious identity (case study: Mashhad city)

Ghasem Ramezani¹, Abdolreza Noorani Moghadam²

1-Ph.D. Student of Political Science in Iran

2-Master of Geography and Urban Planning

Abstract

Elements or symbols are functionally a form of urban equipment that lies outside the closed space and is a fixed, functional and decorative device that, with the permission or notification of government officials, by a specific body such as a municipality, permanently or seasonally The city's public spaces are installed and each of them has a specific theme. According to this definition, it must be stated that the element or symbol has a geometric and equilibrium system that is stable and beautiful. So, after each element at the city level, the symbolic symbol for the city is considered in the region and is in fact a component of urban characteristics. So that the mind unconsciously looks for specific features and characteristics, the region will illustrate the desired element. This feature is especially important for tourists and those who are less likely to travel to a particular area. These works represent the worldview and the foundations of the religious and cultural community. Accordingly, according to our social-physical structure, urban elements have an undeniable role in explaining our Iranian-Islamic identity. The main objective of this research is the effect of temporary elements in strengthening the identity of the city of Mashhad. The method of this research is descriptive-analytical and survey. The population of the study population is 385 residents of Mashhad. Researcher-made questionnaires are distributed among them. The obtained data are analyzed using SPSS software and analyzes such as Chi-square test. The results indicate that the respondents of the temporary elements of Mashhad have been effective in recounting the historical identity of this city. Also, these temporary elements have been successful in recalling the past memories of Mashhad city. However, respondents did not have the necessary innovations in relation to the design of urban interim elements.

Keywords: Element, Temporary, Identity, Mashhad
